

Gavia arctica

(L., 1758)

Nur czarnoszyi

Rzqd: nury, rodzina: nury

Status występowania w Polsce

Regularnie, nielicznie przelotny i rzadko zimujący. Dawniej sporadycznie lęgowy na północy kraju.

Opis gatunku

Masywny ptak wielkością zbliżony do kormorana. Wymiary: długość ciała 65–75 cm, rozpiętość skrzydeł 110–130 cm. Masa ciała samców latem ok. 3,4 kg, a samic 2,0–2,5 kg. Zimą samce ważą 1,3–2,6 kg, a samice 1,7 kg. W szacie godowej noszonej wiosną i latem cała głowa i tył szyi są ciemnopopielate. Boki szyi i pierś czarno-biało kreskowane. Podgardle ciemne, przedzielone od czarnej plamy na przedzie szyi jasnym rysunkiem. Wierzch ciała z biało-czarnym wzorem tworzącym rodzaj łuskowania, reszta ciemna. Dziób jednolicie czarny, bardzo mocno zaokrąglony, trzymany poziomo. W szacie spoczynkowej noszonej jesienią i zimą wierzch i boki głowy, tył oraz boki szyi jednolicie ciemne, kontrastujące z białym podgardlem oraz białym przodem szyi. Młode ptaki podobne do dorosłych w szacie zimowej, jednak przód szyi mają lekko przyciemniony. Samiec i samica ubarwione są jednakowo.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

We wszystkich szatach istnieje możliwość pomylenia z innymi nurami, tj. z rdzawoszyim *Gavia stellata* (A001), lodowcem *Gavia immer* (A003, nieopisany w tej książce) i białodziobym *Gavia adamsii* (nieopisany w tej książce). Szczegółowe informacje dotyczące identyfikacji zostały opisane w rozdziale dotyczącym nura rdzawoszyjnego.

Biologia

Tryb życia

Aktywny głównie w dzień. Jest gatunkiem samotnym lub tworzy małe stada.

Lęgi

Najczęściej gniazduje pojedynczo, wykazując silny terytorializm, jednak na dużych, obfitujących w ryby jeziorach tworzy większe skupiska lęgowych par. W Skandynawii na większych oligotroficznym jeziorach osiąga zagęszczenie 0,4 p./km², a na małych 0,6 p./km². Mniej liczny na jeziorach eutroficznym.

Dojrzałość płciową osiąga w wieku 3–4 lat. W południowej części zasięgu występowania jaja składa pod koniec kwietnia, dalej na północy termin rozpoczynania lęgów uzależniony jest od stopnia zlodzenia jezior. Gniazdo jest zwykle umieszczone na lądzie, nie dalej niż 1,2 m od wody. Zniesienie składa się zwykle z 2 jaj (rzadziej 1–3 jaja), a wysiadanie trwa 28–30 dni. Pisklęta pozostają w gnieździe przez 2–3 dni. Później zaczynają pływać po wodzie, gdzie są karmione przez rodziców. Odpoczywają wówczas na ich grzbiecie. W czasie niebezpieczeństwa rodzice nurkują z siedzącymi na grzbiecie pisklętami, które przytrzymywane są skrzydłami. Pisklęta samodzielnie zaczynają łapać ryby po około 60–70 dniach, a całkowitą niezależność uzyskują pod koniec sezonu lęgowego.

Wędrowki

Gatunek regularnie przelotny. Trasy wędrówek na zimowiska poza Bałtykiem i Morzem Północnym nie są dobrze poznane. Jesienna wędrówka zaczyna się we wrześniu, jednak intensywność przelotu w tym okresie, zwłaszcza ptaków z dalekiej północy i ze wschodu, uzależniona jest od pogody panującej na lęgowiskach. Na wybrzeżu Bałtyku najczęściej bywa widywany w czasie jesiennych sztormów.

Szczyt przelotu następuje w październiku lub w listopadzie i prawdopodobnie dotyczy głównie ptaków pochodzących ze wschodu. W głębi łądu przelot jesienny zaczyna się już w sierpniu, a szczyt liczebności przypada na listopad. Pojedyncze nury lub niewielkie ich grupki obserwuje się najczęściej na zbiornikach zaporowych lub jeziorach (rzadziej rzekach i stawach). Przelot wiosenny zaczyna się na przełomie marca i kwietnia, a kończy na początku czerwca i jest mniej intensywny niż jesienny. Nury czarnoszyje widywane są również w okresie lęgowym. Są to najprawdopodobniej osobniki niedojrzałe ptciowo. Wędrówka odbywa się prawdopodobnie tylko w dzień. Nad morzem ptaki lecą pojedynczo, w małych i średnio licznych stadach, często z nurem rdzawoszyim, w głębi łądu raczej pojedynczo, choć obserwowane są również różnej wielkości stada.

Zimowanie

Najliczniej zimuje na Bałtyku, Morzu Północnym i Atlantyku. Na Bałtyku zimują głównie ptaki z Rosji, natomiast skandynawskie wędrują na zimowiska nad Morze Czarne i Kaspijskie. W Polsce jest najliczniejszy na środkowym wybrzeżu. Nieco rzadziej spotykany w rejonie Zatoki Gdańskiej i Zatoki Pomorskiej. W środku zimy na Bałtyku obserwuje się mniejszą liczbę nurów, które ponownie pojawiają się na początku wiosennej wędrówki. W Polsce rzadko zimuje w głębi łądu, choć w Europie znane są takie miejsca na dużych śródlądowych jeziorach, np. w Szwajcarii, Austrii, na Węgrzech oraz w Azji, np. na Jez. Aralskim. Zimowe obserwacje dotyczą pojedynczych osobników przebywających na niezamarzniętych zbiornikach.

Pokarm

Podstawę pokarmu stanowią małe i średniej wielkości ryby, które ptak wypatruje i chwytą, podczas nurkowania schodząc pod wodę do głębokości 6 m. W okresie lęgowym pokarm wzbogacany jest owadami wodnymi, żabami i wyjątkowo małymi pisklętami ptaków wodnych. Najczęściej żeruje na tym zbiorniku, na którym gniazduje, jednak w przypadku braku pożywienia łowi ryby na sąsiednich akwenach. Zimujące na morzu ptaki żywią się niemal wyłącznie rybami – babkami, śledziami, dorszami, a wyjątkowo pokarm urozmaicają wodorostami. Na słodkowodnych akwenach polują na okonie, płocie, sielawy, trocie i inne. Podczas nurkowania używa osadzonych daleko z tyłu ciała dużych nóg. Rzadko pracę nóg wspomaga skrzydłami, którymi pod wodą uderza podobnie jak w locie. Pływający na powierzchni wody ptak często wypatruje zdobyczy z zanurzoną jedynie głową.

Występowanie

Siedlisko

Zamieszkuje borealne i arktyczne obszary. Na północy zasięgu lęgowy na małych i średniej wielkości oligotroficznym zbiornikach, a na południu zasiedla większe i głębsze

jeziora, rzadziej eutroficzne. Szczególnie chętnie zasiedla jeziora z małymi wyspami i półwyspami, na których, głównie samiec, buduje gniazdo. Nad Bałtykiem przelotne i zimujące ptaki zatrzymują się wzdłuż wybrzeża, wokół wysp, rzadziej na podmorskich ławicach, np. na ławicy Słupskiej. Równie często występują z dala od brzegu, maksymalnie do izobaty 40 m. Na śródlądziu zatrzymują się praktycznie na wszystkich rodzajach zbiorników wodnych.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1110 Piaszczyste ławice podmorskie

1130 Ujścia rzek (estuaria)

1150 Zalewy i jeziora przymorskie (laguny)

1160 Duże płytkie zatoki

3140 Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łkami ramienic *Charetea*

Rozmieszczenie geograficzne

Zasiedla arktyczne i borealne strefy w Europie, Azji i Ameryce Północnej. W Europie występuje wyłącznie podgatunek nominatywny *G. a. arctica*, zaczynając gnieździć się na północ od 55° N. Lęgowy jest na Wyspach Brytyjskich, w Skandynawii, Estonii, Łotwie, Litwie, Białorusi, północnej Rosji i Syberii – do rzeki Leny na wschodzie. Jego zimowiska, poza Bałtykiem, Morzem Północnym i Atlantykiem, obejmują Morza Śródziemne, Czarne i Kaspijskie. Niektórzy badacze na obszarze od zachodniej Syberii do Leny wyróżniają inny podgatunek, który zimuje nad Morzem Kaspijskim. Kolejne dwa podgatunki występują w północno-wschodniej Azji na wschód od Leny i na Alasce oraz w północnej Kanadzie. Te ptaki zimują nad północno-zachodnim Pacyfikiem.

Rozmieszczenie w Polsce

Nur czarnoszyi zdecydowanie liczniej i bardziej regularnie jest widywany na wybrzeżu. Miejscami najliczniejszego występowania są ostoje ptaków: ławica Słupska, Zatoka Pomorska oraz Przybrzeżne Wody Bałtyku. W Polsce w XIX w. gniazdował na Pomorzu w okolicach Koszalina, Bytowa i Chojnic. Ostatnie stanowiska lęgowe wykryto na początku XX w. oraz pod koniec lat 30. w okolicach Choszczyna i Piły, gdzie stwierdzono 3–4 lęgowe pary.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska czerwona księga zwierząt (2001): EXP gatunek, który zniknął z Polski jako lęgowy

Status zagrożenia w Europie: V gatunek narażony na wyginięcie

BirdLife International: SPEC 3

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II
Konwencja Bońska: załącznik II
Porozumienie AEWA

Występowanie na obszarach chronionych

W okresie przelotu i zimowania często obserwowany w rez. Mewia Łacha oraz w okolicach rez. Ptasi Raj. Na śródlądzi istnieje możliwość występowania we wszystkich rezerwatach chroniących środowisko wodne.

Rozwój i stan populacji

Liczebność europejskiej populacji na znacznym obszarze występowania gatunku powoli spada. Sukces lęgowy skandynawskich ptaków jest niski, a tamtejszą populację zasilają prawdopodobnie ptaki ze wschodu. Z powodu spadku liczebności nurów na głównych lęgowiskach gatunek przestał być lęgowy w Polsce. Najbardziej stabilna jest populacja szwedzka, a najliczniejsza fińska. W Europie gniazduje 120 000–230 000 p., z czego na Rosję przypada 100 000–200 000 p. Gniazduje w krajach skandynawskich – w Norwegii (do 10 000 p.), w Finlandii (do 9000 p.) i w Szwecji (do 6000 p.). Zgrupowania nurów na bałtyckich zimowiskach należą do licznych i osiągają ponad 37 000 ptaków. W Polsce na Bałtyku skupiska nurów liczące około 2000 os. obserwowane były w latach 1988–1993 w ostojach Przybrzeżne Wody Bałtyku oraz na Zatoce Pomorskiej, nieco mniej licznie w ostoi Ławica Słupska. W czasie jesiennej migracji nury obserwowane są często na całym wybrzeżu, np. ponad 200 os. na Mierzei Wiślanej czy 188 ptaków nad Zalewem Szczecińskim. W głębi lądu jest znacznie rzadszy, choć pojawia się we wszystkich regionach kraju, czasami w dużej liczbie – np. w listopadzie 1987 r. na Śląsku w ciągu 2 godzin przeleciało 428 ptaków.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- w czasie wędrówki i zimowania na Bałtyku i w mniejszym stopniu na wodach śródlądowych – sieci stawne. Obserwuje się znaczny udział martwych nurów czarnoszyich wśród ptaków utopionych w sieciach. Związane jest to z nasileniem połowów na Bałtyku od września do maja, tj. w okresie najliczniejszego występowania gatunku. Ponadto znaczący wpływ na śmiertelność ma rodzaj używanych do połowu sieci. W lutym, gdy zmieniany jest rodzaj sieci z dorszowych o dużym oczku na śledziowe o małym oczku, liczba utopionych nurów maleje;
- dla ptaków zimujących na Bałtyku – zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi; pobrudzenie piór tymi substancjami stanowi dla ptaków śmiertelne niebezpieczeństwo. W latach 60. i 70. śmiertelność ptaków

wodnych związana z zanieczyszczeniem morza substancjami ropopochodnymi była bardzo duża, jednak w tej chwili zagrożenie to jest niewielkie, ze względu na poprawę czystości morza;

- potencjalnym zagrożeniem może okazać się realizacja planów budowy dużych farm wiatrowych na płytkich obszarach morskich.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- uregulować zasady gospodarki rybackiej na obszarach koncentracji ptaków wodnych (opracować i wprowadzić przepisy precyzujące czas i miejsce stosowania poszczególnych typów sieci rybackich);
- chronić obszary morskie przed zanieczyszczeniami ropopochodnymi;
- odstąpić od planów budowy elektrowni wiatrowych posadowionych na płytkich akwenach morza (co najmniej do izobaty 20 m).

Propozycje badań

Należy:

- zagospodarować przyłów ptaków w sieci rybackie na polskich obszarach morskich (badanie: składu pokarmu, skażenia środkami chemicznymi, molekularne, wiadomości powrotne o ptakach obrączkowanych).

Monitoring

- monitoring ptaków zimujących – w ramach programu „Zimowe liczenie ptaków wodnych”;
- coroczny monitoring ptaków zimujących na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia;
- coroczny monitoring stopnia zanieczyszczenia ptaków produktami ropopochodnymi na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.
BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks., Oxford, 722 s.
DURINCK J., SKOV H., JENSEN F. P., PIHL S. 1994. Important Marine Areas for Wintering Birds in the Baltic Sea. Copenhagen, 105 s.
DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, 525 s.

- FRANSSON T., PETERSSON J. 2001. Svensk ringmarkningsatlas. Vol. 1. Stockholm, 189 s.
- GILISSEN N., HAANSTRA L., DELANY S., BOERE G., HAGEMEIJER W. 2002. Number and distribution of wintering waterbirds in the Western Palearctic and Southwest Asia in 1997, 1998 and 1999. Results from the International Waterbird Census. Wetlands International Global Series No. 11, Wageningen, 182 s.
- GŁOWACIŃSKI Z., NOWAK E. 2001. *Gavia arctica* (Linne, 1758) – Nur czarnoszyi. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, s. 108–109.
- GROMADZKI M., SIDŁO P. O. 2000. Ostoje ptaków na polskim wybrzeżu Bałtyku. Gdańsk, 131 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- MEISSNER W., STASZEWSKI A., ZIÓŁKOWSKI M. 2001. Śmiertelność ptaków wodnych na polskim wybrzeżu Bałtyku w sezonie 1998/1999. *Not. Orn.*, 42: 56–62.
- NIEDŹWIECKI S., KALICIUK J., KALISIŃSKI M., KOZŁOWSKA D., STASZEWSKI A., WYSOCKI D. 2000. Śmiertelność ptaków wodnych na szczecińskim wybrzeżu Bałtyku w sezonach 1991/1992 i 1992/1993. *Not. Orn.*, 41: 250–254.
- POKORSKI N., KULWAS A. 2002. Śmiertelność ptaków morskich w sieciach rybackich na wybrzeżu Pomorza Środkowego. *Not. Orn.*, 43: 267–270.
- SIKORA A., MEISSNER W., SKAKUJ M. 1994. Rzadkie gatunki ptaków obserwowane nad Zatoką Gdańską w latach 1983–1989. *Not. Orn.*, 35: 207–243.
- SNOW D. W., PERRINS C. M. 1998. The Birds of the Western Palearctic. Concise Edition. Vol. 1. Non-Passerines. Oxford, New York, 1008 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F., TOMIAŁOJĆ L., GRIMMETT R. F. A. 1994. Birds in Europe. Their Conservation Status. Conservation Series No. 3. BirdLife International. Cambridge, 600 s.
- WERNHAM CH., TOMS M., MARCHANT J., CLARK J., SIRIWARDENA G., BAILLIE S. (red.) 2002. The migration atlas. Movements of the birds of Britain and Ireland. London, 884 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Piotr Zieliński